

De kracht van verbinding

Een kwalitatief onderzoek naar de rol van lotgenotencontact voor nabestaanden van zware verkeersdelicten

Pauline Aarten, Pien van de Ven & Rik Ceulen

Voor nabestaanden van zware verkeersdelicten bestaat er al enkele jaren begeleiding in de vorm van lotgenotencontact. Er is tot op heden nog geen onderzoek gedaan naar de betekenis van lotgenotencontact voor deze nabestaanden. Negentien narratieve interviews met nabestaanden van zware verkeersdelicten zijn afgenomen. Uit deze interviews is gebleken dat lotgenoten door middel van een gezamenlijke dialoog en het delen van ervaringen, alsook de zorg voor en ondersteuning van elkaar, samen werken aan de zin- en betekenisgeving van het verkeersdelict en de ervaringen gedurende de nasleep. Het artikel eindigt met beleidsimplicaties en stappen voor vervolgonderzoek.

Inleiding

Het verkeer eist jaarlijks veel slachtoffers. In 2018 vielen 678 doden in het verkeer in Nederland. Dit aantal is een forse stijging ten opzichte van 2013 met 570 verkeersdoden. (SWOV, 2019). Ook wereldwijd worden verkeersongevallen als een van de voornaamste doodsoorzaken geïdentificeerd. In het onderzoek van het Institute for Health Metrics and Evaluation (IHME, 2018) staan verkeersongevallen op de zesde plaats van de voornaamste doodsoorzaken in 2017. Daarbij kan een onderscheid worden gemaakt tussen verkeersongevallen zonder en met strafrechtelijk verwijtbaar handelen. De laatste categorie betreft verkeersdelicten – een parapluterm voor verkeersovertredingen en verkeersmisdrijven – en vormt het onderwerp van deze studie.¹ Specifiek staan zware verkeersdelicten centraal waarbij een slachtoffer is komen te overlijden als gevolg van strafrechtelijk verwijtbaar handelen van een veroorzaker.

Veiligheid in het verkeer en de nasleep voor verkeersslachtoffers en nabestaanden zijn de laatste jaren uitgegroeid tot belangrijke maatschappelijke thema's en staan hoog op de politieke agenda (zie bijvoorbeeld het Strategisch Plan Verkeersveiligheid 2008-2020 van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat uit 2008). Echter, ondanks dat elke dag twee mensen omkomen in het verkeer, is in Nederland nog weinig wetenschappelijke aandacht voor de impact van verkeersdelicten op nabestaanden. De uitgevoerde studies beschrijven vooral ingrijpende gevolgen voor de slachtoffers en nabestaanden (zie Aarten & Ceulen, 2019; Van der Aa e.a., 2016;

- 1 Het voert te ver om het juridisch kader van verkeersdelicten in dit artikel te bespreken. Om deze reden verwijzen we naar het rapport *Verkeersslachtoffers. Over de strafrechtelijke reactie op (ernstige) verkeersdelicten* van Van der Aa en collega's (2016). In dit rapport staat een helder overzicht van de verschillende mogelijkheden om de veroorzaker van een verkeersdelict strafrechtelijk te vervolgen en te bestraffen.

VVS, 2015). Zo ervaren slachtoffers en nabestaanden van verkeersdelicten veel problemen in het opstellen van hun proces-verbaal (VVS, 2015), worden ze onvoldoende begeleid tijdens het strafproces (Aarten & Ceulen, 2019), en ervaren ze de opgelegde straffen als te laag (Aarten & Ceulen, 2019; Van der Aa e.a., 2016; VVS, 2015). Ook de procedure rondom de letselschadeafwikkeling is langdurig en onduidelijk, en er komt weinig begeleiding aan te pas (Aarten & Ceulen, 2019; Hulst e.a., 2014; Van der Aa e.a., 2016).

Hoewel de impact kan verschillen voor slachtoffers en nabestaanden, ondervinden ze allemaal een behoefte aan zin en betekenis geven aan de gebeurtenis (Pemberton e.a., 2019). Zware vormen van slachtofferschap – zoals bij een zwaar verkeersdelict waar iemand komt te overlijden – zijn bij uitstek voorbeelden van het soort negatieve gebeurtenissen dat om een verklaring vraagt: de persoon in kwestie gaat op zoek naar een verklaring voor de oorzaken van de gebeurtenis, de rol van de betrokkenen, en de gevolgen (Crossley, 2000). Deze verklaring vindt volgens Bruner (1986) plaats in verhalen, of zoals hij het noemt ‘de narratieve modus van cognitief functioneren’. Verhalen vormen een belangrijk onderdeel van wie individuen zijn. Het vertellen van verhalen is nodig, want door hun ervaringen in verhalen te verwerken kunnen zij deze ervaringen beter begrijpen en betekenis geven. Het begrijpen en betekenis geven aan wat hun overkomt, is essentieel, omdat ze daarmee een gevoel van continuïteit in hun eigen leven(sverhaal) creëren (McAdams, 1995). Voornamelijk negatieve of traumatische gebeurtenissen in het leven vragen om een verklaring, omdat ze de continuïteit van het levensverhaal uitdagen (Park, 2010).

Het narratief wordt niet in isolement gevormd, maar door een samenspel tussen het individu en de gemeenschap waarin hij of zij leeft (Mankowski & Rappaport, 2000). Lotgenotengroepen bieden bij uitstek de mogelijkheid om een positieve bijdrage te leveren aan de individuele narratieven, met name in het geval er een traumatische gebeurtenis heeft plaatsgevonden. Door het delen van verhalen, vragen, emoties en ervaringen kunnen lotgenoten steun vinden in de herkenning en erkenning van gelijkgestemden. Processen van sociale vergelijking normaliseren het perspectief van slachtoffers en nabestaanden, kunnen inspiratie bieden voor het vinden van nieuwe antwoorden en copingstrategieën en vervullen een behoefte aan zelfontwikkeling (Festinger, 1954; Schachter, 1959; Taylor e.a., 2007).

Het positieve effect van lotgenotencontact is vooral op het gebied van de geestelijke gezondheid gevonden (zie o.a. Solomon, 2004; Schon, 2010; Seeböhm e.a., 2013). Voor slachtoffers en nabestaanden in het algemeen, en meer specifiek van (zware) verkeersdelicten, is echter pas in de laatste jaren de interesse in lotgenotencontact toegenomen. Zo organiseert bijvoorbeeld Slachtofferhulp Nederland lotgenotengroepen voor slachtoffers van geweld, seksueel misbruik en verkeersongevallen. Er is tot op heden, naar ons weten, nog geen onderzoek gedaan naar de betekenis van lotgenotencontact voor de nabestaanden van zware verkeersdelicten in het bijzonder, alsook voor slachtoffers van criminaliteit in het algemeen. Door nader in te gaan op het fenomeen van lotgenotencontact kunnen werkbare elementen geïdentificeerd worden voor slachtoffers en nabestaanden van criminaliteit. Hierdoor kan deze kwetsbare groep beter geholpen worden in het verwer-

ken van hun slachtofferervaring en kan het voor de samenleving een wenselijke uitkomst zijn doordat het een goedkope en effectieve vorm van slachtofferondersteuning kan zijn (Van de Ven, 2018).

Deze kwalitatieve studie onderzoekt de betekenis van lotgenotencontact bij nabestaanden van zware verkeersdelicten door de levensverhalen van negentien nabestaanden te analyseren. Hierbij staat het narratieve raamwerk centraal, dat we hierna verder uiteen zullen zetten.

Slachtofferschap en de 'Big Two'

Volgens het narratieve perspectief hebben alle personen een levensverhaal; het vertelt wie zij zijn en waarom ze zo zijn (McAdams, 1995). Hun levensverhaal vormt hun (narratieve) identiteit, bepaalt hun gedrag, en maakt het mogelijk om als individu te integreren in het sociale leven (McAdams, 1993; McAdams & Pals, 2006). De narratieve identiteit in het bijzonder is het verhaal dat zij proberen te 'behouden'; het geïnternaliseerde en evoluerende verhaal van het zelf dat het verleden, het heden en de toekomst met elkaar verbindt om eenheid, betekenis en doel aan het leven te geven (McAdams, 1993). Het proces om elke levenservaring tot een betekenisvol narratief te brengen en te integreren in het grote levensverhaal stimuleert psychologische groei, positieve ontwikkeling en hun algehele welbevinden (McAdams & Pals, 2006).

Een traumatische gebeurtenis, zoals een ernstig verkeersdelict, brengt een breuk in het levensverhaal (Janoff-Bulman, 1992). Het vinden van de zin- en betekenisgeving van deze traumatische gebeurtenis vormt een belangrijk onderdeel van het herstellen van deze breuk (Park, 2010), maar slachtofferschap bedreigt het gevoel van zelfcontrole en zelfvertrouwen, wat het herstel in de weg kan staan (Pemberton e.a., 2019; Simantov-Nachlieli e.a., 2008; Wenzel e.a., 2008). Daarbij neemt het leed toe wanneer een dader aangewezen kan worden. Slachtoffers komen in een juridische nasleep terecht, wat niet altijd positief wordt ervaren (Aarten & Ceulen, 2019; Laxminarayan e.a., 2013; Kunst e.a., 2015). Zij kunnen hun vertrouwen in politie en justitie verliezen, wanneer de behandeling door de betreffende autoriteiten te wensen overlaat en ze zich opnieuw slachtoffer voelen (Cotti e.a., 2004; Elliott e.a., 2014). Maar ook de binding met hun sociale omgeving kan bij slachtoffers op gespannen voet komen te staan (Pemberton e.a., 2017). En juist het herstellen van hun levensverhaal is niet iets dat slachtoffers alleen ondernemen (Lindemann-Nelson, 2001). Zoals filosoof MacIntyre (1982) aangeeft: '[we] are never more (and sometimes less) than the co-authors of our own narratives' (p. 213). Het levensverhaal wordt gevormd door de interpretaties en betekenissen die de sociale omgeving en cultuur hun geven, ook wel metanarratieven genoemd (McAdams & Pals, 2006; Rappaport, 1993). Slachtoffers kunnen zich onvoldoende erkend voelen in hun leed door hun vrienden en familie (Hafer & Begue, 2005; Pemberton e.a., 2018). Hun zoektocht naar zin- en betekenisgeving van de traumatische gebeurtenis, om de breuk in hun levensverhaal te kunnen herstellen, wordt door hun omgeving en de autoriteiten onvoldoende

ondersteund en in sommige gevallen zelfs tegengewerkt (zie Pemberton e.a., 2018).

Deze narratieve gevolgen voor een slachtoffer kunnen ondergebracht worden onder de zogenaamde *Big Two* fundamentele modaliteiten van het menselijk leven: *agency* (individualiteit)² en *communion* (verbinding) (Abele & Wojciszke, 2013; Bakan, 1966; Pemberton e.a., 2019). Volgens Bakan (1966) draait *agency* om het bestaan van een organisme als individu en wordt het gekarakteriseerd door kracht, status/erkenning, autonomie/onafhankelijkheid en competentie/prestatie. *Communion* refereert aan de participatie van een individu in het groter geheel, waarbij het draait om liefde/vriendschap, dialoog/delen, zorg/ondersteuning en eenheid/saamhorigheid (zie ook McAdams e.a., 1996). Slachtofferschap vormt een aanslag op beide onderdelen van het menselijk leven; nabestaanden voelen zich niet erkend (*agency*) en missen steun vanuit de samenleving (*communion*). In dit artikel beargumenteren wij dat de 'Big Two' inzicht kan bieden in de betekenis van lotgenotencontact voor het herstel van hun levensverhaal. Doordat slachtoffers de noodzaak ervaren om hun levensverhaal opnieuw te vertellen na een traumatische gebeurtenis, maar in plaats daarvan een gevoel van vervreemding van de samenleving door haar metanarratieven ondervinden alsook een gebrek aan begrip van anderen, is lotgenotencontact uitermate geschikt in het herstelproces (Rappaport, 1993). Een reconstructie van het levensverhaal vindt namelijk plaats onder gelijkgestemden.

Lotgenotencontact in het herstellen van *agency* en *communion*

Tot voor kort was de Vereniging Verkeersslachtoffers (VVS) het enige platform in Nederland waartoe verkeersslachtoffers zich konden wenden. VVS is opgericht in 1995 en biedt ondersteuning aan slachtoffers en nabestaanden en zet zich in voor de preventie van verkeersongevallen/-delicten. Sinds 2012 werkt Slachtofferhulp Nederland (SHN) met lotgenotengroepen specifiek voor nabestaanden van zware verkeersdelicten en in 2015 werd de Landelijke Organisatie Verkeersslachtoffers (LOV) opgericht, die slachtoffers bijstaat in de nasleep van een verkeersongeval of -delict.

Lotgenotencontact draait om het ontvangen en bieden van hulp door mensen met soortgelijke ervaringen. Het is gebaseerd op principes als respect, vertrouwen, gedeelde verantwoordelijkheid en wederzijdse overeenstemming over de aangeboden hulp. Het is niet gebaseerd op psychiatrische of medische modellen, maar heeft als uitgangspunt dat de gedeelde ervaring het mogelijk maakt om elkaars situatie (empathisch) te begrijpen en elkaar hierin te steunen (zie ook Mead e.a., 2001; Mead & MacNeil, 2006). Eerder onderzoek naar lotgenotencontact op het gebied van geestelijke gezondheidszorg heeft aangetoond dat individuen die deelnemen aan een lotgenotengroep een grote mate van empowerment en algeheel welbevinden voelen (Burke e.a., 2018; Schutt & Rogers, 2009), de

2 We zijn ons ervan bewust dat *agency* geen goede Nederlandse vertaling kent. Om deze reden zullen in de rest van het artikel de Engelse termen *agency* en *communion* worden gebruikt.

zogenaamde *agency*. Deze empowerment en dit welbevinden komen voornamelijk door de herkenning en erkenning van hun lotgenoten (Rappaport, 1993). Maar naast de herkenning en erkenning resulteert het lotgenotencontact ook in een gevoel van *empowerment* om anderen te helpen (Riessman, 1965; Shulman, 1986), waarbij gewerkt wordt aan de *agency* en *communion* van een individu. Lotgenoten leveren een positieve bijdrage aan de levensverhalen van individuen. Door samen emoties, vragen en informatie te delen over de ervaringen met de nasleep van de traumatische gebeurtenis kan dit positief bijdragen aan de zoektocht naar de zin- en betekenisgeving van een traumatische gebeurtenis. Deze zoektocht leidt tot een herevaluatie van het levensverhaal. Lotgenoten leren van elkaar hoe ze (samen) met het trauma om kunnen gaan (Glazer & Marcum, 2003; Mankowski & Rappaport, 2000), de zogenaamde *communion*. In dit artikel beargumenteren we dat lotgenotencontact de mogelijkheid biedt aan nabestaanden van zware verkeersdelicten om de ontwrichting in hun *agency* en *communion*, zoals hiervoor is beschreven, in hun levensverhaal te herstellen.

Method

Nabestaanden van zware verkeersdelicten

Dit artikel is onderdeel van een onderzoeksproject naar de levensverhalen van slachtoffers en nabestaanden van zware verkeersdelicten en hun ervaringen met het strafproces, de letselschadeafwikkeling en lotgenotencontact (zie Aarten & Ceulen, 2019). De analyses in dit artikel betreffen een secundaire analyse van de levensverhalen met een focus op de ervaringen met lotgenotencontact. Daarnaast richten we ons enkel op de levensverhalen van nabestaanden, omdat de directe slachtoffers in het onderzoeksproject weinig tot geen ervaring hadden met lotgenotencontact.

Via twee organisaties, die betrokken zijn bij de begeleiding van verkeersslachtoffers, zijn we in contact gekomen met nabestaanden die een familielid hebben verloren door een ernstig verkeersdelict waarvan een veroorzaker aangewezen kon worden. Eén nabestaande hebben we via een andere respondent benaderd voor het onderzoek. Het is daarbij belangrijk te vermelden dat beide organisaties verschillende vormen van lotgenotencontact aanbieden. In één organisatie worden gestructureerde lotgenotengroepen voor nabestaanden van verkeersdelicten aangeboden. Onder begeleiding van een professional komen nabestaanden in een klein groepje zeven tot tien keer samen. In de andere organisatie worden vier keer per jaar lotgenotenbijeenkomsten georganiseerd. Deze bijeenkomsten zijn opgesteld voor slachtoffers en nabestaanden van verkeersdelicten.³

3 We hebben met opzet de namen van de organisaties achterwege gelaten, omdat het doel van dit artikel niet een evaluatie is van het werk dat deze twee organisaties doen voor verkeersslachtoffers. We zijn diep onder de indruk van het werk dat zij doen en we willen ver weg blijven van uitlatingen die mogelijk als negatief kunnen worden opgevat. Het is echter wel belangrijk om te vermelden dat onze respondenten verschillende vormen van lotgenotencontact hebben ervaren, omdat de verschillende vormen gerelateerd zijn aan onze bevindingen.

In totaal zijn negentien nabestaanden geïnterviewd die een familielid hebben verloren en ervaring hebben met lotgenotencontact.⁴ Dertien nabestaanden hebben een zoon of dochter verloren door een ernstig verkeersdelict, twee nabestaanden vertelden over het verlies van hun partner, één nabestaande over het verlies van zijn vader, en drie nabestaanden hebben hun (schoon)zus verloren door een ernstig verkeersdelict.

Het narratieve interview

In dit onderzoek is naar de ervaringen van de nabestaanden gevraagd middels een narratief interview, dat volgens MacNeil en Mead (2005) een geschikte methode is om de betekenis van lotgenotencontact te onderzoeken. Deze kwalitatieve, open interviewmethode heeft als doel respondenten zo concreet, gedetailleerd en specifiek mogelijk verslag te laten doen van één of meer gebeurtenissen die ze hebben meegemaakt en in hun eigen woorden te laten vertellen over hun ervaringen, gedachten en gevoelens bij deze gebeurtenissen. Het is daarbij belangrijk te achterhalen welke betekenissen de respondenten aan deze gebeurtenissen geven en hoe ze in het levensverhaal worden geplaatst. In dit artikel richten we ons met name op hun ervaringen met lotgenotencontact en hoe dit onderdeel is geworden van hun levensverhaal.

Tijdens de voorbereidingen op deze narratieve interviews hebben we inspiratie gezocht in het *Life Story Interview* van Dan McAdams (2008). Een letterlijke overname van het interview is echter achterwege gelaten omdat wij uitsluitend geïnteresseerd waren in hoe specifieke ervaringen, namelijk het verkeersdelict en de nasleep, onderdeel werden van het levensverhaal van nabestaanden. Als onderzoekers zijn we voornamelijk op de achtergrond gebleven en hebben we de respondenten in zeer letterlijke en ruime zin de gelegenheid gegeven om hun verhaal te doen. De locatie van het interview werd bepaald door de respondenten. De meeste narratieve interviews werden thuis bij de nabestaanden gehouden. In een enkel geval vond het interview op de universiteit of in een café plaats. De narratieve interviews duurden minimaal één uur en maximaal vierenhalf uur.

Na de interviews is er een terugkoppeling geweest van onze bevindingen met de respondenten middels een expertmeeting. Deze terugkoppeling, specifiek over lotgenotencontact, zal ook in de analyses van dit artikel mee worden genomen.

Data-analyse

In het narratieve interview werd nabestaanden gevraagd om hun ervaringen en gedachten over lotgenotencontact te delen. Met toestemming van alle respondenten zijn de interviews opgenomen en naderhand *ad verbatim* getranscribeerd.

De interviews zijn op een inductieve manier geanalyseerd, zoals gedaan wordt in de traditionele *grounded theory* (Glaser & Strauss, 1967). Na het lezen van alle transcripten zijn de data middels open codering geanalyseerd. Dit iteratieve proces is meerdere keren herhaald totdat er saturatie in codering was bereikt. De

4 In het onderzoeksproject hebben we twintig nabestaanden geïnterviewd. Voor dit artikel hebben we één nabestaande uit de analyses gelaten omdat zij haar ervaring met lotgenotencontact vooral vanuit haar professionele blik toelichtte.

codes bestonden voornamelijk uit specifieke woorden en uitdrukkingen van de respondenten. Deze codes werden in een later stadium verfijnd door ze te bundelen en er thema's van te maken. Deze thema's worden hierna onder 'Resultaten' besproken.

Aan de hand van open codering bleven wij zo dicht mogelijk bij de werkelijkheid van de respondenten. Zo werd het coderen in eerste instantie niet gekleurd door onze keuze om het 'Big Two'-raamwerk centraal te stellen in dit artikel. De bevindingen zijn echter wel via dit raamwerk gekaderd en geïnterpreteerd, waarbij het codeersysteem van *agency* en *communion* van McAdams (2002) als uitgangspunt is genomen. Per besproken thema zal aan het einde een tussenconclusie worden gegeven, waarbij de relatie met de 'Big Two' wordt gegeven.

Nadat alle thema's door de eerste onderzoeker zijn geïdentificeerd, hebben de overige onderzoekers de transcripten gecodeerd, en na overleg zijn er drie thema's vastgesteld die de betekenis van lotgenotencontact vertellen. Citaten uit de interviews illustreren de ervaringen van de nabestaanden met lotgenotencontact en onderbouwen de geïdentificeerde thema's.

Kwaliteit van de data: een reflectie op de narratieve interviews

Bij narratief interviewen staan de levensverhalen van de respondenten centraal. Hierdoor wordt bij een narratief interview een andere houding van de interviewer verwacht dan wanneer bijvoorbeeld een semigestructureerd interview wordt afgenomen. Uiteraard gelden voor een narratieve interviewer de basisregels voor interviewen: respect voor de respondent, een stimulerende en open houding en het stellen van open vragen. Echter, de narratieve kwaliteit van het interview manifesteert zich in de interactie en rolverdeling tussen interviewer en respondent: in een goed narratief interview is de respondent bijna alleen maar aan het woord. De respondent krijgt de gelegenheid zijn verhaal te vertellen zonder dat de interviewer hem daarin stuurt of kadert. Er was alleen enige sturing vanuit de interviewer als niet alle onderwerpen die centraal staan in het onderzoek aan bod kwamen tijdens het interview.⁵ In dit onderzoek was de sturing echter minimaal omdat alle respondenten op de hoogte waren gebracht van het onderzoek voordat de interviews plaatsvonden, waardoor alle onderwerpen door de respondenten besproken werden. De interviewer stelde enkel verduidelijkings- en verdiepingsvragen over de besproken onderwerpen.

De eerder opgedane ervaringen die de onderzoekers hadden met het afnemen van dergelijke narratieve interviews bij een kwetsbare populatie droegen bij aan de kwaliteit van het interviewen en daarmee ook aan de kwaliteit van de data. Daarnaast is de kwaliteit van de data gewaarborgd door tijdens een expertmeeting met de respondenten de resultaten te valideren door middel van een terugkoppeling van de bevindingen.

5 In het grotere onderzoek stonden de volgende onderwerpen centraal: de impact van het zware verkeersdelict op de nabestaanden en hun ervaringen met de strafzaak, de letselschadeafwikkeling en het lotgenotencontact.

Resultaten

Herkenning en erkenning

Gevraagd naar hun ervaringen met het lotgenotencontact benoemde iedereen de herkenning en erkenning die een dergelijk contact met zich meebracht. Zo vertelde een respondent over zijn lotgenotengroep: 'Met name het stukje herkenning en erkenning van je eigen, wat je mee hebt gemaakt. Dat is heel belangrijk. Dat je niet de enige bent die dit proces doormaakt en de gevoelens die je hebt.' Het was voor hem de herkenning en erkenning die leidde tot verbondenheid met zijn lotgenotengroep. Schon (2010) noemt dit de 'power of identification', lotgenoten eindigden de isolatie waarin respondenten leefden en werden een bron van identificatie, normalisatie en verbinding. Een respondent legde uit: 'Het contact en de erkenning en het weten van "Hij snapt tenminste wat ik bedoel". In je omgeving, iedereen probeert begrip voor je op te brengen, maar niemand snapt het, niemand voelt het. Simpel. En zij wel.' Velen spraken in collectieve termen wanneer ze spraken over hun lotgenoten. Woorden als 'elkaar begrijpen', 'hetzelfde verdriet' en 'samen hetzelfde proces meemaken' passeerden veelvuldig de revue tijdens de interviews. Deze herkenning en erkenning is echter afhankelijk van tijd. Zo vertelde één respondent dat ze te snel naar een lotgenotenbijeenkomst ging: 'We zaten toen nog zo vers in ons verdriet dat ik geen raakvlakken had met de mensen die daar waren.' Een andere respondent was na een succesvolle ervaring met een lotgenotengroep opnieuw onderdeel van een nieuwe lotgenotengroep. Zij was echter vroegtijdig gestopt omdat ze merkte dat ze veel verder in haar verwerkingsproces was dan de andere lotgenoten.

Herkenning en erkenning in andermans narratief is volgens Mead en MacNeil (2006) een belangrijk element in de totstandkoming en het voortbestaan van lotgenotencontact. Wanneer dit er niet is, zal de ervaring voornamelijk negatief zijn, zoals de volgende respondent met zijn gezin meemaakte nadat zij hun dochter verloren hadden. Hij was bij een lotgenotenbijeenkomst waar op dat moment een jurist uitgenodigd was om vragen te beantwoorden en juridische hulp te verlenen:

'We waren naar een lotgenotenbijeenkomst gegaan. Maar dat viel me ontzettend tegen. (...) Er was een jurist die slachtoffers hielp. Ja, dat was net een puzzel. Je zag mensen met pijn in hun benen. Dat is voor mij een andere categorie. Ze zijn ook verkeersslachtoffers, natuurlijk. Maar in de hele bijeenkomst waren er maar twee, of drie nabestaanden in een groep van dertig mensen. Weet je, als je in de positie zit waar wij in zitten, wil je niet in zo'n groep gegooid worden of gezet worden, waar mensen met pijn in hun teen rondlopen. En dan aan een jurist vragen hoe ze er iets uit kunnen halen. Ik denk dan alleen, ik hoef hier niks uit te halen.'

Doordat deze respondent in een grote groep zat waar voornamelijk directe verkeersslachtoffers aanwezig waren met andere belangen, was er geen herkenning en erkenning in elkaars narratief om lotgenoten in elkaar te vinden.

Met andere woorden, herkenning en erkenning droeg bij aan het herstellen van de *communion* van de nabestaanden. Meer specifiek, wanneer hun ervaringen her-

kend en erkend werden door lotgenoten, werden nabestaanden uit hun isolatie getrokken. Zodoende werden verbondenheid en saamhorigheid (*communion* – zie McAdams, 2002) in de groep gecreëerd, wat de basis vormde voor een continuïteit in het lotgenotencontact.

Gedeeld eigenaarschap

Volgens de respondenten ontstond het contact met lotgenoten door een behoefte aan herkenning en erkenning, maar hield het stand doordat hun relaties met lotgenoten gebaseerd waren op respect en vertrouwen, waardoor *samen* gewerkt werd aan hun narratief omtrent het verlies van hun familielid bij een verkeersdelict. Hardiman (2004) noemt dit ‘shared ownership’, oftewel gedeeld eigenaarschap. De respondenten vormden samen met hun lotgenoten een netwerk van zorg (een ‘network of caring’, zie ook Mead e.a., 2001), waarbij ze niet alleen hulp en steun van hun lotgenoten kregen, maar zelf ook hulp en steun konden geven. Zoals een respondent het ook verwoordde: ‘Het ging om de kracht van het vinden van woorden die je gereedschap gaven voor de ander maar ook voor jezelf.’ Ze zagen zichzelf daardoor niet zozeer als een individu in een gemeenschap, het draaide met name om hun toewijding aan het opbouwen van een groepsidentiteit en narratief door hun ervaringen met elkaar te delen. Deze toewijding resulteerde in een continuïteit van de groep en een zorg voor elkaars welzijn, ook wanneer er geen (formele) bijeenkomsten waren. Ze hadden regelmatig contact met elkaar, persoonlijk of middels WhatsAppberichtjes.

Dit gedeelde eigenaarschap leidde ook tot een hernieuwde controle over hun eigen leven(sverhaal), die ze niet alleen na het verkeersdelict verloren hadden. Tijdens de rechtszaak voelden de respondenten dat hun narratief geen plek kreeg in het juridisch narratief (volgens Pemberton e.a. (2018) is dit een continue strijd die slachtoffers moeten aangaan in de juridische nasleep). Ze maakten allen gebruik van hun spreekrecht, maar vonden dit een kleine rol in de hele juridische nasleep. Ze werden nauwelijks op de hoogte gehouden over de aanvang en het verloop van de rechtszaak, kregen weinig begeleiding gedurende de rechtszaak en ze kregen niet het laatste woord. Zo vertelde een respondent:

‘Wat ik dus ook in de rechtszaak best gek vond, dat was ons wel gelukkig van tevoren gezegd, maar dat de dader het eerste en het laatste woord krijgt. Dan heb je helemaal zoiets van: “hallo”?! Dat is toch raar eigenlijk. Dat vond ik ook toch een beetje pijnlijk.’

Het werd als pijnlijk ervaren omdat de respondenten dit recht niet werd gegeven, terwijl het om hun eigen familielid ging. Uit de strafzaak werd weinig zin- en betekenisgeving gehaald en hun ervaring leidde voornamelijk tot secundaire victimisatie.

Lotgenotencontact draaide niet om een strijd tussen narratieven. Ze waren vanaf het eerste moment gelijk, waardoor respondenten tot zin- en betekenisgeving konden komen. Zo vertelde een respondent:

‘Ik vroeg me af hoe vaders hierin [het verkeersdelict] stonden. Waarom wil ik weten hoe dat ongeluk gebeurd is van uur tot uur? Waarom wil ik dit uitpuzzelen? Je komt met een stuk schuldgevoel want je hebt als vader je kind niet kunnen beschermen. Dat is namelijk je rol als vader, en dat is mij niet gelukt. Dus ik vroeg me af of ik zo extreem in mijn gedachten ben hierover? En dan kom je daar [bij een lotgenotengroep] en dan hoor je al die vaders hetzelfde denken. En dan [door samen te praten] valt een stuk puzzel op z’n plek.’

Voor deze respondent kwam zin- en betekenisgeving in eerste instantie tot stand in de realisatie dat zijn gedachten over het verkeersdelict niet afwijkend of ongebruikelijk waren. De zin- en betekenisgeving kreeg daarna verdere invulling door samen met andere lotgenoten te praten over het verkeersdelict en het verlies van hun kind.

Zoals vorenstaand voorbeeld laat zien, zorgde dit gedeelde eigenaarschap in termen van de ‘Big Two’ voor een herstel in de *agency* en *communion* van de nabestaanden. De groepsidentiteit die werd gevormd tijdens de bijeenkomsten resulteerde in een investering om elkaar te helpen en te ondersteunen (vormen van *communion*; zie McAdams, 2002) in de nasleep van het verlies van hun familielid alsook met de juridische en letselschadeafwikkeling. Hierdoor werd de binding met de groep verstevigd en bleef zij voortduren, ook al waren er geen formele bijeenkomsten meer. De mogelijkheid om elkaar te helpen zorgde ook voor een grotere *empowerment* bij de nabestaanden (onderdeel van *agency*; McAdams, 2002). Ze waren beter in staat om zin- en betekenisgeving te vinden in hun eigen verhaal.

De dialoog aangaan

Een ander belangrijk thema dat naar voren kwam tijdens de interviews was dat lotgenotencontact de respondenten een platform bood om een dialoog aan te gaan. Een dialoog aangaan is belangrijk omdat de zoektocht naar de zin- en betekenisgeving van het verkeersdelict niet alleen wordt gedaan. Een lotgenotengroep faciliteert de mogelijkheid om een gemeenschapsnarratief te vormen, dat het persoonlijke narratief van de nabestaanden en hun zoektocht naar zin- en betekenisgeving ondersteunt (Rappaport, 1993). Zoals het citaat hiervoor aangeeft, begreep de respondent pas na zijn gesprekken met andere lotgenoten waarom hij alle details over het verkeersdelict wilde weten, en droeg de dialoog ook bij aan zijn zoektocht naar de zin- en betekenisgeving van het verlies van zijn kind. Dit wordt ook wel ‘participatory listening’ genoemd (zie Mead e.a., 2001). In plaats van alleen maar te luisteren, ging de respondent samen met zijn lotgenoten in gesprek over het ongeval en wat het betekende voor elkaars levensverhaal.

Dergelijke gesprekken tussen lotgenoten hebben als doel het ‘zelf’ van de verteller te herontdekken na een traumatische gebeurtenis en te laten re-integreren in zijn sociale omgeving (Mead e.a., 2001), voornamelijk omdat de sociale omgeving vaak geen platform biedt voor een dialoog. Vele respondenten zagen dit ook in hun eigen sociale omgeving gebeuren. Zoals een respondent vertelde:

‘Ik wil zelf graag met anderen praten erover, maar vrienden haken af, die weten niet meer hoe ze moeten vragen. Of ze denken van “nou het is al zo lang geleden”. Ja, voor hen wellicht wel, maar voor mij nooit.’

Niet alleen hun sociale omgeving bleek, zeker op de lange termijn, niet meer geïnteresseerd om een dialoog aan te gaan met respondenten over het verkeersdelict en het verlies van hun familielid. Ook de rechtszaak bood vanaf de start weinig ruimte voor een dialoog met de respondenten. Bijna alle respondenten ervaarden weinig ondersteuning en begeleiding tijdens de rechtszaak. Hun dieptepunt lag echter vaak in de straf die de rechters oplegden. In de meeste zaken werden een taakstraf en/of geldboete opgelegd met rijontzegging en in een enkel geval een gevangenisstraf. Hoewel geen van de nabestaanden een (levens)lange straf zou eisen – zij waren immers ‘zelf ook tot levenslang verdriet veroordeeld’ –, twijfelden ze of de veroorzaker met deze straf zou leren van zijn gedrag. Veel slachtoffers zien de opgelegde straf als een maat voor maatschappelijke erkenning van hun leed (Bilz, 2007), maar voor de respondenten toonden de straffen een minder sterk verband met dit leed dan bij misdrijven het geval is. Daarnaast legde de rechter ook niet altijd uit waarom hij de straf had opgelegd, wat bij de respondenten leidde tot een breuk in hun vertrouwen in en binding met het juridisch systeem, en in het algemeen met de maatschappij. Lotgenotencontact normaliseerde het abnormale van de maatschappij, en specifiek het juridisch systeem. Samen zochten zij naar de betekenis van de straf, en velen ontleenden hun betekenis aan de vergelijkbare straffen die opgelegd werden in de rechtszaken van hun lotgenoten, wat tot een gevoel van acceptatie leidde. Zo legde een respondent uit, nadat de veroorzaker zes maanden gevangenisstraf had gekregen: ‘Er is geen passende straf. Maar in vergelijking met wat we van anderen hoorden, was dit helemaal niet zo’n gekke straf.’ Voor haar was het een reden om de straf te accepteren en het ‘uit haar systeem te zetten’.

Door het ervaren van herkenning en erkenning in contact tussen lotgenoten vinden zin- en betekenisgevingsprocessen plaats en ondervinden nabestaanden betekenisvolle steun bij anderen in vergelijkbare situaties. Een dialoog aan kunnen gaan met lotgenoten droeg daarom voornamelijk bij aan het herstellen en verstevigen van *communion* (McAdams, 2002), niet alleen met elkaar, maar ook met de samenleving. Een dialoog bracht de nabestaanden inzichten en daarmee acceptatie van de straf, waardoor de binding met de maatschappij kon helen.

Basisvoorwaarden voor een succesvolle lotgenotengroep

Een laatste thema dat naar voren kwam in de narratieve interviews is dat er aan enkele basisvoorwaarden moet worden voldaan om een succesvolle lotgenotengroep te starten en te begeleiden. Tien van de negentien respondenten waren positief over de georganiseerde lotgenotengroepen. Op één na waren dit alle respondenten die deelnamen aan een lotgenotengroep voor nabestaanden van zware verkeersdelicten. Zij ondervonden steun in elkaars verhalen en de gestructureerde bijeenkomsten bouwden aan dit gemeenschapsgevoel en boden hun praktische handvatten. Eén respondent was echter vroegtijdig gestopt, om de verhalen niet aan te hoeven horen: ‘Die neem je toch mee naar huis.’ Haar negatieve erva-

ring kwam voornamelijk voort uit de additionele emotionele belasting die zij ervaarde vanuit haar contact met lotgenoten. De verhalen en het verdriet werden ervaren als een emotionele belasting boven op haar eigen verdriet. Kessler en collega's (1985) noemen dit ook wel 'the cost of caring' of 'the caregiver's burden'. Zeven respondenten, onder wie ook de respondent die vroegtijdig was gestopt met de lotgenotengroep, vonden een lotgenoot buiten de formele setting. Dit kwam voornamelijk doordat ze geen herkenning en erkenning vonden bij anderen gedurende de georganiseerde lotgenotenbijeenkomsten. Twee respondenten, een stel, werden niet benaderd voor een lotgenotengroep voor nabestaanden van verkeersdelicten omdat zij tweedegraads familie waren van het slachtoffer. Zij vond lotgenotencontact ook overbodig: 'Ik heb geen advies nodig over hoe ik me moet voelen. Ik weet wat rouwen is, daar heb ik geen richtlijnen voor nodig.' Haar houding tegenover lotgenotengroepen was ook deels het gevolg van haar ervaring met het strafproces, die zij vooral als 'tweederangs' ervaarde: 'Je bent geen partij in het geheel, je bent niks en je zegt niks.' Want tijdens de expertmeeting stond zij, en de andere acht respondenten, positief tegenover het idee om een groter maatschappelijk draagvlak te creëren voor een lotgenotengroep in een formele setting, mits er aan een aantal 'basisvoorwaarden' wordt voldaan. Volgens hen zouden de groepen moeten bestaan uit gelijkgestemden, dat wil zeggen nabestaanden, moeten de groepen klein blijven, zodat aan het gemeenschapsgevoel gewerkt kan worden en dit ook gewaarborgd blijft, moet er professionele begeleiding zijn die het proces ondersteunt en niet hiërarchisch of sturend is, en moet er geen onderscheid worden gemaakt tussen eerstegraads en tweedegraads familie. Mead en MacNeil (2006) bevestigen dit als zijnde de kritische ingrediënten voor het opzetten van een succesvolle lotgenotengroep. Wanneer aan deze voorwaarden wordt voldaan, kan gewerkt worden aan het herstellen van de *agency* en *communion* bij nabestaanden in de vormen van herkenning en erkenning, gedeeld eigenaarschap en de mogelijkheid om een dialoog aan te gaan.

Conclusie

In dit artikel werd de betekenis van lotgenotencontact bij nabestaanden van zware verkeersdelicten onderzocht. In alle negentien narratieve interviews was lotgenotencontact zeer belangrijk voor de nabestaanden, vanwege de betekenisgeving die, zoals Mead en MacNeil (2006) ook beschreven, voortkwam uit lotgenoten die erkenning boden voor hun lijden en door het herkennen van vergelijkbare obstakels, verwerkingsstrategieën en behoeften. Naast het verlies van een naast familielid, wordt de behoefte aan erkenning en herkenning van hun situatie gevoeld door de negatieve ervaringen met de rechtszaak en de overige facetten van de nasleep, waarin veel nabestaanden het gevoel hadden onvoldoende betrokken te worden bij het verloop van hun zaak. Deze negatieve ervaringen met de rechtszaak creëerden reeds een vorm van eenheid bij aanvang van het lotgenotencontact.

De herkenning en erkenning leidde daarnaast tot gedeeld eigenaarschap, waardoor ze elkaar konden steunen en helpen. Dit 'helper-therapy'-principe kan

volgens Riessman (1965) worden gezien als een basisprincipe voor lotgenotengroepen. Door samen de dialoog aan te gaan konden ze niet alleen zin en betekenis geven aan hun eigen ervaring, maar konden ze ook anderen helpen bij het vinden van de zin- en betekenisgeving.

Met andere woorden, de betekenis van lotgenotencontact kan vooral gezocht worden in het herstel van *communion*: het herstellen van de binding met de samenleving, die nabestaanden verloren hadden door het verlies van een familielid door een verkeersdelict waar een veroorzaker aangewezen kan worden en door hun negatieve ervaringen met de juridische afwikkeling. Door middel van een gezamenlijke dialoog en het delen van ervaringen, de zorg voor en ondersteuning van elkaar en de eenheid en saamhorigheid van een lotgenotengroep (of lotgenoot) – allemaal elementen van *communion* (McAdams e.a., 1996) – kan samen gewerkt worden aan de zin- en betekenisgeving van het verkeersdelict en de ervaringen gedurende de nasleep. Deze elementen, die veelal empowerment bevorderen, bieden ook de mogelijkheid voor het herstellen van de *agency* van nabestaanden.

Echter, lotgenotengroepen moeten aan een aantal basisvoorwaarden voldoen, willen zij slachtoffers helpen bij hun verwerking van het verlies van een naast familielid. Zo moeten lotgenotengroepen worden samengesteld uit mensen met vergelijkbare ervaringen. Een mismatch tussen de deelnemers kan de groepsdynamiek schaden, waardoor men niet enkel minder positieve ervaringen met het lotgenotencontact ervaart, maar waardoor ook de processen om tot zin- en betekenisgeving te komen geremd, zo niet abrupt verstoord worden. Een doordachte intakeprocedure is dan ook van belang om potentiële mismatches te ondervangen.

Beperkingen

De beperkingen van deze studie bestaan vooral uit het type en aantal respondenten. Deze studie beperkt zich tot nabestaanden van verkeersdelicten. Nabestaanden van andere delictsvormen hebben mogelijk op andere wijze (al dan geen) baat bij lotgenotencontact. Bovendien zijn de respondenten geselecteerd op basis van hun negatieve ervaringen met de rechtszaak en/of de afhandeling van de letselschade. Het is aannemelijk dat deze negatieve ervaringen van invloed zijn geweest op de manier waarop het lotgenotencontact is ervaren. Daarnaast is enige voorzichtigheid geboden met generalisatie aan de hand van negentien interviews. Deze studie moet daarom voornamelijk gezien worden als een eerste exploratie naar de betekenis van lotgenotencontact voor nabestaanden van verkeersongelukken. Vervolgonderzoek is nodig om het huidige gebrek aan kennis daarover uit te breiden.

Beleidsimplicaties en vervolgonderzoek

Dit onderzoek heeft bijgedragen aan de kennisniche over de betekenis van lotgenotencontact voor nabestaanden van ernstige verkeersdelicten. Zo heeft dit onderzoek inzicht geboden in een aantal basisvoorwaarden die volgens nabestaanden nodig zijn voor het leiden van een succesvolle lotgenotengroep. Instanties die lotgenotengroepen voor verkeersslachtoffers faciliteren, zoals Slachtofferhulp Nederland, de Landelijke Organisatie Verkeersslachtoffers en de Vereniging

Verkeersslachtoffers, kunnen deze voorwaarden gebruiken bij het opzetten van toekomstige lotgenotengroepen of -bijeenkomsten. Daarnaast zijn dezelfde thema's en principes gevonden bij lotgenotengroepen voor nabestaanden van verkeersdelicten als bij lotgenotengroepen in de geestelijke gezondheidszorg (Burke e.a., 2018; Schutt & Rogers, 2009). Hierdoor zouden we voorzichtig kunnen concluderen dat enkele bevindingen ook voor andere slachtoffers van criminaliteit gelden.

Echter, om gedegen uitspraken te kunnen doen over de waarde van lotgenotencontact in zijn geheel in de context van dienstverlening aan slachtoffers, zou de eerstvolgende stap dienen te zijn om onderzoek uit te voeren naar de waarde van lotgenotencontact bij andere slachtofferdoelgroepen. Door een grotere en bredere doelgroep te onderzoeken wordt het mogelijk gemaakt om onderbouwde uitspraken te kunnen doen over de kracht van lotgenotencontact, en deze uitspraken te generaliseren naar andere vormen van slachtofferschap.

Tot slot

Dit onderzoek betreft een eerste verkenning van de betekenis van lotgenotencontact voor nabestaanden van zware verkeersdelicten. De resultaten benadrukken de kracht van verbinding die lotgenotencontact kan bewerkstelligen bij nabestaanden: deelname aan een lotgenotengroep levert niet alleen de mogelijkheid tot uitwisseling van verhalen, maar biedt daarnaast ook een platform voor erkenning van leed en bekrachtiging van ervaringen. Zo kunnen lotgenoten bijdragen aan het vinden van de zin- en betekenisgeving van het verkeersdelict en het verlies, wat zodoende de continuïteit in het levensverhaal van de nabestaande kan herstellen.

Literatuur

- Aa, S. van der, Groenhuijsen, M., Lens, K. & Lanschots, M. (2016). *Verkeersslachtoffers. Over de strafrechtelijke reactie op (ernstige) verkeersdelicten*. Tilburg: Fonds Slachtofferhulp/INTERVICT.
- Aarten, P.G.M. & Ceulen, R. (2019). *Slachtoffers op het kruispunt. Een onderzoek naar de impact van een ernstig verkeersongeval op slachtoffers en nabestaanden en hun ervaringen met de rechtszaak, letselschadeafwikkeling en lotgenotencontact*. Tilburg: INTERVICT/Stichting Achmea Slachtoffer en Samenleving.
- Abele, A.E. & Wojciszke, B. (2013). The Big Two in social judgment and behavior. *Social Psychology*, 44(2), 61-62.
- Bakan, D. (1966). *The duality of human existence: isolation and communion in western man*. Boston, MA: Beacon Press.
- Bilz, J.K. (2007). The puzzle of delegated revenge. *Boston University Law Review*, 87, 1059-1112.
- Bruner, J. (1986). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge, MA/London: Harvard University Press.

- Burke, E., Pyle, M., Machin, K., Varese, F. & Morrison, A.P. (2018). The effects of peer support on empowerment, self-efficacy and internalized stigma: a narrative synthesis and meta-analysis. *Stigma and Health*. doi:10.1037/sah0000148.
- Cotti, A., Magalhaes, T., Pinto da Costa, D. & Matos, E. (2004). Road traffic accidents and secondary victimisation: the role of law professionals. *Medicine and Law*, 23, 259-268.
- Crossley, M.L. (2000). Narrative psychology, trauma and the study of self/identity. *Theory & Psychology*, 10, 527-546.
- Elliott, I., Thomas, S. & Ogloff, J. (2014). Procedural justice in victim-police interactions and victims' recovery from victimization experiences. *Policing and Society*, 24(5), 588-601.
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human relations*, 7, 117-140.
- Glaser, B., & Strauss, A. (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Glazer, H.R. & Marcum, D. (2003). Expressing grief through storytelling. *Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, 42(2), 131-138.
- Hafer, C.L. & Begue, L. (2005). Experimental research on just-world theory. Problems, developments and future challenges. *Psychological Bulletin*, 131(1), 128-167.
- Hardiman, E.R. (2004). Networks of caring. A qualitative study of social support in consumer-run mental health agencies. *Qualitative Social Work*, 3(4), 431-448.
- Hulst, J.E., Akkermans, A.J. & Buschbach, S. van (2014). *Excuses aan verkeersslachtoffers. Een onderzoek naar baten, effectiviteit en methode van het bevorderen door verzekeraars van het aanbieden van excuses aan verkeersslachtoffers*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- IHME (Institute for Health Metrics and Evaluation) (2018). *Findings from the Global Burden of Disease Study 2017*. Seattle, WA: IHME.
- Janoff-Bulman, R. (1992). *Shattered assumptions: towards a new psychology of trauma*. New York: Free Press.
- Kessler, R.C., McLeod, J.D. & Wethington, E. (1985). The cost of caring: a perspective on the relationship between sex and psychological distress. In: J.G. Sarason & S.B. Sarason (eds.). *Social support: theory, research and applications*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 491-506.
- Kunst, M., Popelier, L. & Varekamp, E. (2015). Victim satisfaction with the criminal justice system and emotional recovery: a systematic and critical review of the literature. *Trauma, Violence and Abuse*, 16(3), 336-358.
- Laxminarayan, M., Bosmans, M., Porter, R. et al. (2013). Victim satisfaction with criminal justice: a systematic review. *Victims and Offenders*, 8, 119-147.
- Lindemann-Nelson, H. (2001). *Damaged identities, narrative repair*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- MacIntyre, A. (1982). *After virtue*. London: Duckworth.
- Mankowski, E.S. & Rappaport, J. (2000). Narrative concepts and analysis in spiritually-based communities. *Journal of Community Psychology*, 28(5), 479-493.
- McAdams, D.P. (1993). *The stories we live by: personal myths and the making of the self*. New York: Guilford Press.
- McAdams, D.P. (1995). Introductory commentary. *Journal of Narrative and Life History*, 5, 207-211.
- McAdams, D.P. (2002). *Coding systems for themes of agency and communion*. Retrieved November 20, 2019 from www.sesp.northwestern.edu/foley/instruments/agency/.
- McAdams, D.P. (2008). Personal narratives and the life story. In: L.A. Pervin & O.P. John (eds.). *Handbook of personality: theory and research*. New York: The Guilford press, 242-262.

- McAdams, D.P. & Pals, J.L. (2006). A new Big Five: fundamental principles for an integrative science of personality. *American Psychologist*, 61, 204-217.
- McAdams, D.P., Hoffman, B.J., Mansfield, E.D. et al. (1996). Themes of agency and communion in significant autobiographical scenes. *Journal of Personality*, 64, 339-378.
- MacNeil, C., & Mead, S. (2005). A narrative approach to developing standards for trauma-informed peer support. *American Journal of Evaluation*, 26(2), 231-244.
- Mead, S. & MacNeil, C. (2006). Peer support: what makes it unique? *The International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 10(2), 29-37.
- Mead, S., Hilton, D. & Curtis, L. (2001). Peer support: a theoretical perspective. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 25(2), 134-141.
- Park, C.L. (2010). Making sense of the meaning literature: an integrative review of meaning making and its effect on adjustment to stressful life events. *Psychological Bulletin*, 136, 257-301.
- Pemberton, A., Aarten, P.G.M. & Mulder, E. (2017). Beyond retribution, restoration and procedural justice: the Big Two of communion and agency in victims' perspectives on justice. *Psychology, Crime & Law*, 23(7), 682-698.
- Pemberton, A., Aarten, P.G.M. & Mulder, E. (2018). Stories as property: narrative ownership as a key concept in victims' experiences with criminal justice. *Criminology & Criminal Justice*. doi:10.1177/1748895818778320.
- Pemberton, A., Mulder, E. & Aarten, P.G.M. (2019). Stories of injustice: towards a narrative victimology. *European Journal of Criminology*, 16(4), 391-412.
- Rappaport, J. (1993). Narrative studies, personal stories, and identity transformation in the mutual help context. *Journal of Applied Behavioral Science*, 29(2), 239-256.
- Riessman, F. (1965). The 'helper' therapy principle. *Social Work*, 10(2), 27-32.
- Schachter, S. (1959). *The psychology of affiliation: experimental studies of the sources of gregariousness*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Schon, U-K. (2010). The power of identification: peer support in recovery from mental illness. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 12(2), 83-90.
- Schutt, R.K. & Rogers, E.S. (2009). Empowerment and peer support: structure and process of self-help in a consumer-run center for individuals with mental illness. *Journal of Community Psychology*, 37(6), 697-710.
- Seeborn, P., Chaudhary, S., Boyce, M., Elkan, R., Avis, M. & Munn-Giddins, C. (2013). The contribution of self-help/mutual aid group to mental well-being. *Health and Social Care in the Community*, 21(4), 391-401.
- Shulman, L. (1986). The dynamics of mutual aid. *Social Work with Groups*, 8(4), 51-60.
- Simantov-Nachlieli, I., Schnabel, N. & Nadler, A. (2008). A needs-based model of reconciliation: satisfying the differential emotional needs of victim and perpetrators as a key to promotions reconciliation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 116-132.
- Solomon, P. (2004). Peer support/peer provided services underlying processes, benefits and critical ingredients. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 27(4), 392-401.
- SWOV (2019). *Verkeersdoden in Nederland*. SWOV-Factsheet, april 2019. Den Haag: SWOV.
- Taylor, C.L.C., Kulik, J., Badr, H., Smith, M., Basen-Engquist, K., Penedo, F. & Gritz, E.R. (2007). A social comparison theory analysis of group composition and efficacy of cancer support group programs. *Social Science & Medicine*, 65(2), 262-273.
- Ven, P. van de (2018). Enriching research into peer support among victims and survivors of crime: a contextual approach. In: A.K. Bosma & S. Buisman (eds.). *Methoden van onderzoek in het strafrecht, de criminologie en de victimologie*. Deventer: Wolters Kluwer, 123-136.

- VVS (Vereniging Verkeersslachtoffers) (2015). *Zwartboek. Waar verkeersslachtoffers mee geconfronteerd worden na een ongeval*. Te vinden via http://verkeersslachtoffers.nl/wp-content/uploads/2011/10/2015_VVS_Zwartboek.pdf.
- Wenzel, M., Okimoto, T.G., Feather, N.T., & Platow, M.J. (2008). Retributive and restorative justice. *Law and Human Behavior*, 32(5), 375-389.